Edvard Kardelj

A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA A JUGOSZLÁV GYAKORLATBAN*

Nyugat-Európában viszonylag elterjedt a következő kép Jugoszláviáról és politikájáról: az egyik, hogy Jugoszlávia 1948-ig politikailag és eszmeileg a sztálinista szovjet rendszer álláspontját képviselte; a másik, hogy csak az 1948-as és a következő évek szovjet nyomására került a bürokratizmus elleni küzdelemnek és a demokratizmus védelmének az útjára, mert ez volt az egyetlen lehetőség az említett nyomással szembeni eszmei és politikai bázis létrehozásának" a harmadik pedig, hogy miután ezt az utat választotta, előbb-utóbb a nyugati polgári demokrácia hagyományos útján kell haladnia.

Ez a kép azonban téves, nem helytálló. Alapjában véve a három feltételezés egyike sem felel meg a valóságnak.

Ez a kép visszájára fordítja az események sorát, hisz az összetűzés valójában nem a jugoszláv és a szovjet társadalmi rendszer eltérő fejlődési irányának az *oka,* hanem a *következménye* volt. Ugyanis a rendszer fejlődésében jelentkező eltérő irányzatok és az ehhez kapcsolódó külpolitikai törekvésekben megmutatkozó különbségek hatottak a két ország közötti viszonyokra, nem pedig fordítva. Magától értetődő, hogy így a Jugoszlávia és a Szovjetunió között létrejött viszonyok fordított irányban hatottak az új Jugoszláviára jellemző belpolitikai törekvések erősödésére. A kérdés bel- és külpolitikai vonatkozásai tehát elválaszthatatlanok. Aki Jugoszlávia sajátos belső fejlődését kizárólag egy külpolitikai összetűzés eredményeként próbálná magyarázni, az messze járna az igazsághoz, s nem volna képes Jugoszlávia 1948 utáni belpolitikai fejlődésének a lényegére tapintani.

* Első ízben közöljük teljes egészében magyar nyelvű fordításban E. Kardelj nevezetes oszlói beszámolóját, további magyarázatot lásd a 472-es oldalon.

I. A SZOCIALIZMUS ÉPÍTÉSÉNEK ÚTJAI

A korszerű szocialista gyakorlat legfontosabb kérdése

A forradalom győzelme az ország szocialista erőit a korszerű szocialista gyakorlat sarkalatos kérdései elé állította: Hogyan igazgatni a politikai tett, azaz a forradalom vagy a fejlődés során államosított, illetve köztulajdonba vett termelőeszközöket; milyen gazdasági viszonyok alakíthatók ki ezen az alapon, milyennek kell lennie az elosztási rendszernek; a társadalmasított termelőeszközök körülményei között mi legyen a termelőerők tudatos fejlesztésének a hajtóereje; és ebből kifolyólag milyennek kell lennie a kapitalizmus és a szocializmus közötti átmeneti időszak politikai rendszerének, hogy minél megfelelőbb körülményeket biztosítson ennek a tevékenységnek a fejlesztéséhez?

Elméletileg és elvben mindezeket a kérdéseket már rég megoldották. Elvben világosan választ adott rájuk már Marx Károly. De a politikailag és eszmeileg világos elvek és távlatok gyakorlati megvalósítása már kevésbé világos. Marx ezen a téren nem helyezkedett, és nem is helyezkedhetett határozott álláspontra, sőt nem is igyekezett olyan dologba bonyolódni, ami a jövő nemzedékek gyakorlatához tartozott. Eleinte nyilvánvalóan úgy vélte, hogy az államgépezet a legfontosabb eszköz, amellyel a proletariátus megvalósíthatja történelmi szerepét, és ezáltal természetesen újjal cserélheti fel a régi gépzetet. Később, a *Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája* című művében és a Párizsi Kommünt követően a bürokratizmus veszélyét megsejtve fenntartást tanúsít minden önálló, központosított államgépezettel szemben és úgy véli, hogy azt fel kell váltania „az állammá szervezett proletariátusnak". A Párizsi Kommünt, illetve az ilyen önigazgatási kommunák nemzeti közösségét nyilvánítja „olyan politikai formának, melyben véghez lehet vinni a munka felszabadítását".

A bürokratizmus forrásai

Az elemi elmaradottsággal terhelt orosz forradalomban — Leninnek a fejlődés irányának a megváltoztatására irányuló törekvései ellenében — Sztálin idejében az az elv érvényesült, hogy a központosított államgépezet a szocializmus felé haladás legfontosabb szervezeti formája. Sztálin ezt egyszerűen a munkásosztály akaratával és tudatával azonosította, Marxnak és Leninnek a bürokratizmus veszélyeire való figyelmeztetését pedig leegyszerűsítette a hivatalnokok, irodisták magatartásából eredő veszélyre, az irányító apparátus lassúságára, lelketlen és embertelen magatartására. Ezáltal Sztálin elkódosította a bürokratizmusnak mint társadalmi-gazdasági jelenségnek a lényegét.

A jugoszláv szocializmus viszont elveti azt a felfogást, hogy az ország összes termelőeszközét központilag irányító államgépezet felállításával

lényegében befejeződik a gazdasági erőknek a társadalmi életben kifejezésre jutó önálló és ösztönös hatása.

A sztálinista felfogás szerint az állam megtestesült abszolút tudat, amely részletesen meghatározhatja a gazdasági erők alakulását. A társadalmi viszonyokat szabályozó emberi tudat gyakorlatilag egyedülálló érvényesülésének a központosított adminisztratív gazdaságirányítás állami tervét és rendszerét nyilvánították, amelyhez az adott területen vakon kell alkalmazkodnia minden más megnyilvánulási formának. A gépezet eszközei többnyire a következők: a legfelső hatóságnak utasítás szempontjából teljesen alárendeltek az alacsonyabb hatóságok, azoknak pedig az egyének; a feljebbvalók ellenőrzése a beosztottak felett; a végrehajtás ellenőrzése és a végre nem hajtás büntetése. A piramist tehát fejtetőre állították. Nem abból az általános szocialista alapelvből, azaz a munka felszabadításából, a társadalmi termelőeszközökkel dolgozó ember alkotókészségének a felszabadításából, illetve az egyéni anyagi és erkölcsi érdekből indul ki, hogy ezt követően magasabb társadalmi eszközökkel szabályozzák, ellenőrizzék és irányítsák ezt az alapvető emberi tevékenységet és a létrejött viszonyokat, hanem ellenkezőleg, minden egyes embert és munkaközösséget a titokzatos, a széles néptömegek számára lényegét tekintve technokrata tervek vak végrehajtójává alakítottak át.

Az ilyen rendszer kizárólag a hivatali rendszer működésétől függ. E célból Sztálin sajátos gazdasági ösztönzőrendszert vezetett be a hivatali gépezet részére. A *gépezetet* jobban megfizetik, ha jobb eredményeket ér el. A gazdasági ösztönzés tehát nem a dolgozó alkotókészségének a maximális serkentését szolgálja, hanem mindenekelőtt a dolgozókat ellenőrző rendszert serkenti. Az államigazgatási apparátus ezáltal sajátos *gazdasági pozícióra* tesz szert a társadalmi viszonyokban.

Egyéni anyagi és erkölcsi érdek, vagy adminisztratív ellenőrzés

Az utasítás és az ellenőrzés — kivéve, ha a szabad alkotótevékenységet folytató dolgozók együttes érdekének a kifejezője — önmagában nem alkotásra mozgósító erő. A társadalmasított termelőeszközök körülményei között ilyen erő csak az egyes ember tudatos munkakészsége lehet, ami személyes gazdasági és erkölcsi érdekéből fakad. Ez a készség annál erősebben jut kifejezésre, minél inkább a dolgozóknak abból a tudatából fakad, hogy személyes érdekeik kötődnek a társadalmi érdekhez, és hogy biztosítva van számukra a lehetőség, hogy megfelelő önigazgatási mechanizmus útján egyenrangúan részt vegyenek azoknak a kérdéseknek a megoldásában, amelyek akár az egyik, akár a másik érdekre vonatkoznak. A társadalmasított termelőeszközök körülményei között juthat tehát legteljesebben kifejezésre az emberiségnek az a régtől fogva ismert tapasztalata, hogy az egyéni — akár szellemi, akár fizikai — alkotómunka minősége nem érhető el csupán külső beavatkozással, ellenőrzéssel, fel-

ügyelettel, hanem mindenekelőtt és elsősorban magának az alkotónak a kvalitásaival, alkotókészségének a kvalitásával és erejével. A szocialista társadalomnak az egyéni alkotókészséget elsősorban fel kell szabadítania, másodsorban biztosítani kell az állandó társadalmi és szakmai képzést, harmadsorban pedig egyéni és közösségi, gazdasági és erkölcsi érdeken kell alapulnia és serkentenie kell kiteljesedését. Ezek szerint a magasabb társadalmi szervek irányító és ellenőrző tevékenysége csak abban az esetben lehet kedvező és alkotó jellegű, ha összhangban van ezzel az elemi törekvéssel, jobban mondva, ha elsősorban olyan feltételek megteremtésére irányul, amelyek lehetővé teszik, hogy ez az irányvétel a lehető legnagyobb mértékben kifejezésre jusson. A termelőeszközök államosításában a központosított államhatalmi rendszerek csak meghatározott körülmények között és meghatározott ideig játszhatnak haladó szerepet és élvezhetik a tömegek támogatását, amíg szerepük a régi kizsákmányolási viszonyok felszámolására és az új szocialista viszonyok fejlődéséhez szükséges elemi, anyagi és politikai feltételek megteremtésére irányul. De amint öncélúvá válnak, beáll a stagnálás, gazdasági és politikai ellentmondást idéznek elő az adminisztratív gépezet — aminek bürokratizálódnia kell, hisz rendelkezik a gazdaságirányítás monopóliumával és ebből kifolyólag az egyén csak reménytelen és magára hagyott eszköze az állami monopóliumnak — és az ellenállás, a tudatos és az öntudatlan ember között, aki ebben a rendszerben többé már nincs érdekelve, hogy többet termeljen, mint amennyire kényszerítik.

Az ilyen rendszernek gazdasági és politikai következményei vannak. A gazdaságiak a munkatermelékenység csökkenésében és a termelőerők fejlesztésére lentről irányuló ösztönös nyomás hiányában nyilvánulnak meg. Ezek szerint ez a rendszer is — mint minden monopólium — a pangás, a termelőerők bomlasztása irányában hat. Ilyen körülmények között természetesen megfelelő politikai ellenőrző és elnyomó rendszerre van szükség, ami politikai despotizmuson és az általános bizalmatlanság légkörén alapul.

A szocializmus fejlődésének eltérő körülményei a fejlődő országokban

A nyugat-európai szocializmus más úton halad. Azt tűzte ki célul, hogy a hagyományos polgári demokrácia fennálló mechanizmusa útján fokozatosan, a fejlődés során erősítse a munkásosztály, illetve a szocializmus politikai és gazdasági helyzetét. Természetesen az minden egyes esetben vitatható, hogy egyik vagy másik gyakorlati politika mennyiben valóságos lépés a szocializmus felé. Egészében véve azonban kétségtelen, hogy a hagyományos európai polgári demokrácia politikai mechanizmusa útján történő szocializmusba fejlődés egy egész sor országban nemcsak lehetséges, hanem reális tény is.

Nem téveszthetünk azonban szem elől két mozzanatot: Az ilyen fo-

lyamatok manapság többnyire csak az iparilag fejlett országokban lehetségesek, amelyek korábban jelentek meg a kapitalizmus történelmi színpadán és sajátos gazdasági előnyjogokat értek el, megszilárdították gazdaságukat, aminek következtében magasabb az életszínvonal, és így a belső társadalmi ellentmondások elmosódnak. Ilyen körülmények között a demokratikus hagyomány bizonyos értelemben valóban a társadalmi ellentétek szabályozója lehet a szocialista tényezők fokozatos erősítése irányában. Természetesen ez a fejlődés a fejlett országokban is csak lehetőség, s nem szabály.

A fejlődő országokban, ahol nemigen vannak komolyabb demokratikus hagyományok, de élesek a belső ellentétek, ezek a folyamatok sokkal nehezebben fejlődhetnek, számos esetben pedig egyáltalán nem. Napjaink nagyméretű nemzetközi tőkekoncentrációja, valamint a fejlett és a fejlődő országok között növekvő szakadék miatt egyetlen fejlődő ország sem számíthat arra, hogy fejlődését felemeli a kapitalista fejlődés hagyományos szintjére. A fejlődő országok szocialista mozgalmai nemcsak a munka felszabadításának a módjával kapcsolatos kérdésekkel, hanem elsősorban az országnak a gazdasági és politikai függőségből és elmaradottságból való felszabadításának útjával és módjával kapcsolatos kérdésekkel találják szembe magukat, ami éppen a szocializmusra kell hogy felkészítse őket.

Emellett — függetlenül az országok fejlettségétől vagy fejletlenségétől — tény, hogy a belső ellentétek minden végletes kiéleződése, melyre a munkásosztállyal kiegyezni és engedményeket nyújtani képtelen rendszerek objektív gazdasági és társadalmi kilátástalanságának a sajátos körülményei között kerül sor, lehetetlenné teszi az ellentétek békés és demokratikus megoldását. Ez a kiéleződés rendszerint forradalmi összetűzéshez vezet. Ilyen volt a helyzet a régi Jugoszláviában is. Azt állítani, hogy ilyen körülmények között a munkásmozgalom forradalmi irányvétele nem lehet a szocialista fejlődés kiindulópontja illetve megmaradni a hagyományos polgári demokratikus formáknál, mint a szocializmusba való átmenet egyetlen lehetséges politikai kereténél, annyi mint olyan dogmát hozni létre, mely semmivel sem károsabb a vele ellentétestől, amely például minden ország számára az októberi forradalmat tekinti követendőnek. Végső soron a szocialista forradalom már több országban lejátszódott, s ezáltal meghatározott körülmények közötti történelmi szükségszerűségük világosan beigazolódott. Ezt a tényt manapság ugyanolyan helytelen és nevetséges dolog tagadni, mint tovább vitázni annak *lehetőségéről*, hogy a klasszikus demokrácia útján sor kerülhet a fokozatos szocialista fejlődés meghatározott szakaszaira, amikor ez a fejlődés egész sor ország számára történelmi ténnyé válik. Véleményem szerint mind az egyik, mind a másik dogma nagy akadályt gördít a korszerű nemzetközi szocializmus egyik kategorikus imperativusa elé: Meg kell találni az utat szerves belső egységének a kialakításához; nem az eszmei és tevékenységben megnyilvánuló egyformaságban, például a Tájékoztató

Iroda vagy a Szocialista Internacionálé által felmutatott egységben, hanem egy konstruktív demokratikus együttműködés formájában, amely képes lesz a szocializmus felé vezető út általános szakaszán összekapcsolni a nemzetközi szocialista áramlatokat. Az ilyen egység és a konstruktív, kritikán alapuló tapasztalatcsere lényegesen hozzájárulhat ahhoz, hogy a szocialista mozgalom állandóan élénk tényező legyen, amely átfogó jellegénél fogva tevékenységét mindig alkalmazni képes az adott körülményekhez és mozgósítani tudja az emberiség szocialista haladását felgyorsító összes törekvést és tényezőt. Manapság minden tudatos szocialista tevékenységnek elengedhetetlen előfeltétele annak megértése, hogy a forradalom és az evolúció ugyanannak a szocialista fejlődésnek két, egymástól elválaszthatatlan oldala. A korszerű tudatos szocialista gondolkodás számára ez az utóbbi képezi a tevékenység legfontosabb területét. A nemzetközi szocializmus nincs már az eszmei előkészítés szakaszában. Eszmeileg többnyire már történelmi győzelmet aratott. Manapság számos országban kerül olyan szakaszba, amikor a legszélesebb néptömegek millióinak ügyévé válik, s azok gyakran nincsenek is tudatában, hogy új társadalmi viszonyokat alakítanak ki. Tehát méginkább fontos, hogy a tudatos, tudományos szocialista gondolkodás, valamint a szocialista mozgalmak gyakorlati nemzetközi együttműködését megszabadítsuk mindazoktól a dogmáktól, amelyek akadályozzák és nehezítik, hogy valóban a legnagyobb sikerrel érvényesüljenek minden ország adott körülményei között, hogy bekapcsolódjanak a különböző ösztönös anyagi folyamatokba, és hogy az országok sajátos körülményeinek megfelelően irányítsák azokat a szocialista haladásnak megfelelően.

Jellegzetes átmeneti időszakban élünk, aminek megfelel a világ politikai szerkezete is, ezért téves volna valamilyen gazdasági vagy politikai mintát keresni az összes ország számára. Bár bíráló álláspontot foglalunk el az államkapitalista formákkal, illetve a bürokratikus és adminisztratív jellegű szocialista rendszerekkel, mégis megértjük, hogy például számos fejlődő ország számára ezek a rendszerek is előrehaladást jelentenek, hisz minden más az egyhelyben maradást, a belső ellentétekbe való elmerülést, a nemzet elmaradottságának és függőségének fokozását jelentené. Magától értetődő, hogy ezek a folyamatok sokkal gyorsabban és fájdalommentesebben mennének végbe, ha az emberiség módot találna a fejlődő országok megsegítésére. Azonban úgy tűnik, hogy ennek valóra váltása csak a távoli jövőben lehetséges.

Ha mindezt szem előtt tartjuk, akkor nyilvánvaló, hogy minden olyan külső törekvés, amely a népekre és az emberiségre egy meghatározott fejlődési irányvonalat igyekszik rákényszeríteni, csak reakciós eredménnyel járhat. Véleményem szerint ezért rendkívül fontos tény a különböző társadalmi berendezésű országok együttműködésének szorgalmazása — nemcsak a béke, hanem az emberiség további fejlődéséhez szükséges kedvező feltételeknek a biztosítása végett, hogy a leghaladóbb szocialista törekvések is minél szabadabban kifejezésre juthassanak.

A lényeg nem csak a mai világnak a fejlődő és fejlett országok közötti felosztásában van. Ha helytálló az a nézet, hogy meghatározott körülmények között a hagyományos polgári demokrácia rendszere is politikai eszközként szolgálhat a szocializmusba való hosszabb vagy rövidebb átfejlődés szakaszában, akkor az is helytálló, hogy a meghatározott szinten elért szocialista eredmények előbb-utóbb elkerülhetetlenül módosítják a régi demokratikus rendszert, mert ellenkező esetben az a fejlődés kerékkötőjévé válik.

Gazdasági és politikai demokrácia

Arra a két tényezőre gondolok, amelyeknek előbb-utóbb felül kell kerekedniük minden szocialista tartalommal telítődő demokratikus rendszerben. Az első tény, hogy — a termelőeszközök forradalmi vagy evolutív úton való társadalmasításával — a megváltozott termelési viszonyok szükségszerűen demokratikus igazgatást igényelnek a gazdaságban. Nemcsak ilyen változásokat igényelnek, hanem azáltal, hogy a termelés és a gazdaság a társadalmi élet tartalmát képezi, nyilvánvalóvá válik, hogy éppen a gazdaságban érvényesülő új demokratikus formák határozzák meg az új, *szocialista gazdaságon alapuló* demokratikus politikai rendszer fejlődési irányát és formáját. A gazdasági demokrácia eszméje igen régi keletű, de korábban többnyire a hagyományos politikai demokrácia kiegészítőjének tartották. Ez a nézet szerintem tarthatatlan. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a hagyományos polgári demokrácia a gazdasági demokrácia sajátos formája. A polgári demokrácia jogi alapja éppen a kapitalista magántulajdon gazdasági viszonyaiban rejlik. Pontosan megfelel az ilyen kapitalista magántulajdon szerkezetének, illetve az ennek alapján fejlődő gazdasági szükségleteknek. Más szóval a magántulajdonosok „gazdasági demokráciája". *Ezért a gazdasági demokrácia korszerű igénye nem más, mint az új demokratikus politikai formák igenlése; amelyek módot adnak a termelőeszközök társadalmasítását kiindulópontul választó társadalmak szabad fejlődésére.* Ma, a szocializmusért folytatott küzdelem számos tapasztalatát követően teljes joggal állíthatjuk, hogy éppen ez a „gazdasági demokrácia" válik egész politikai rendszerünk alapjává, illetve ez lesz az egész új, szocialista gazdasági alapra helyezett demokratikus politikai rendszer fejlődésének irányadója és formája. Ez a folyamat az egyetlen demokratikus mód azon nehézségek leküzdésére, amelyek a régi formákban megállapodott és az új társadalmi valósághoz alkalmazkodni képtelen demokratikus rendszerekben merülnek fel.

A másik tényező az, hogy a termelőeszközök társadalmasításával és a termelés, valamint a gazdaság demokratikus irányításának a bevezetésével felszabaduló munkának, amelyben minden egyénnek teljes mértékben kifejezésre juthatnak alkotói törekvései és energiája, feltétlenül

meg kell erősítenie az egyén szerepét a társadalomigazgatás mechanizmusában. Ez a fejlődés kétségkívül egyre jobban gyengíti a társadalmi gépezet szerepét és helyzetét, s ugyanakkor megerősíti mind a tömegekhez, az emberhez legközelebb álló és különböző szintű társadalmi önigazgatási szervezetek szerepét, mind az ilyen önigazgatási szervek és szervezetek vertikálisan összekapcsolt független rendszerének a szerepét.

Ez kétségkívül hatást gyakorol majd a jelenlegi politikai pártokra és parlamenti rendszerre, mint a pártok képviseletére. A legdemokratikusabb párt is korlátozza az egyéni kezdeményezéseket. Mindenekelőtt megrekedést idéz elő a politikai frontokon, ami lehetetlenné teszi, illetve rendkívül megnehezíti az embernek az egyéni és közérdekű kérdésekben kifejtett közvetlen és alkotó jellegű tevékenységét, bár nyilvánvaló, hogy eddig a belső szociális ellentétektől feszülő társadalmi rendszerekben az ilyen pártrendszer éppen az említett szerepe miatt volt nélkülözhetetlen, hisz bizonyos értelemben tompította az ellentétek élét, irányította azokat, megszabadította a társadalmat az elvakult, ösztönös ráhatásoktól és nagyobb politikai biztonságot vitt a társadalmi viszonyokba. Ha feltételezzük — mondjuk ne az osztálynélküli társadalmat, mert akkor túlságosan előrehaladnánk a jövőben, hanem egyszerűen — az uralkodó szocialista gazdasági viszonyokat, akkor már számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a nyílt társadalmi ellentétek annyira lecsökkennek, hogy a politikai rendszer, illetve pártok szerepe nemcsak feleslegessé válik, hanem még akadályozza is a meglévő társadalmi erők teljes mozgósítását, mindenekelőtt az egyéni alkotókészség teljes kibontakozását. Ebből kifolyólag feltételeznünk kell, hogy a szocialista viszonyok fejlődésével a hagyományos polgári demokrácia szervezeti mechanizmusa fokozatosan átalakul a demokrácia közvetlen rendszerévé, ami a társadalmi élet minden területen széles körű önigazgatáson, azaz olyan rendszeren alapul, melyben az emberek nem egyik vagy másik párt híveként fejtik ki tevékenységüket, hanem öntudatos társadalmi lényekként, akik az adott társadalmi kérdéskörnek megfelelően önállóan foglalnak állást. Különösen vonatkozik ez azokra a szocialista társadalmi rendszerekre, amelyeknek a forradalom a kiindulópontja és amelyek számára a hagyományos polgári demokráciához való visszatérés a forradalomtól való eltérést és a társadalom antidemokratikus fordulatát jelentené. A közös nézetek magától értetődően csoportosítani fogják a közvetlen demokrácia körülményei között is az egyéneket, de ezeknek a csoportosulásoknak nem kell a megcsontosodott pártalakulatokhoz hasonlítaniuk. A közvetlen demokrácia fejlődése ugyanakkor az államnak, mint az osztályuralom eszközének az elhalását is jelenti. Ebben látjuk mi a lényeges különbséget az összes klasszikus formájában központi államhatalmat érvényesítő *közvetett* polgári demokrácia gépezete és a növekvő társadalmi önigazgatású *közvetlen* szocialista demokrácia rendszere között, ami végső soron csak az osztályuralom eszközét képező állam elhalásának a politikai formája. Véleményem szerint a demokrácia fejlődésének az összes útja az állam-

nak az ilyen jellegű átalakulásához vezet, függetlenül attól, hogy a polgári demokrácia hagyományos mechanizmusa vagy pedig a szocialista forradalom államgépezete a kiindulópont.

II. A SZOCIALIZMUS ÉS A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSI FELTÉTELEI JUGOSZLÁVIÁBAN

Ennek a kérdéskörnek a prizmáján át vetünk egy pillantást a jugoszláv szocializmus belső fejlődésére és demokratikus politikai rendszerére. Határozottan elvetjük azt a korábbi feltételezést, hogy Jugoszlávia belső fejlődésének elkerülhetetlenül a polgári demokrácia hagyományos formáinak a mechanikus felújításához kell vezetnie. Demokráciánk még valóban az első lépés, de olyan demokratikus formák létrehozása felé tart, amelyek szerves kifejezői a létrejövő szocialista gazdasági bázisnak.

Az említett fejlődés mellett nemcsak az ismertetett elvi mozzanatok, hanem konkrét politikai okok is szólnak. A mi körülményeink között — azaz egy olyan országban, amelyben a társadalmi termelőeszközöket igazgató munkásosztály a lakosság jó egyharmadát képezi, a törpebirtokosok pedig több mint 60 százalékát, és rendkívül nehéz külpolitikai körülmények között építjük a szocializmust — a klasszikus polgári demokratikus formához való mechanikus visszatérés azt jelentené, hogy lemondunk a forradalom és hagyományainak a védelméről, azaz végső soron lemondunk hazánk függetlenségéről és így a szocializmus építéséről is. Egyes szocialista mozgalmak bírálják nézeteinket és a következőképp fogalmazzák meg gondolataikat: mi nem vonjuk kétségbe forradalmuk igazoltságát és elkerülhetetlenségét, ami egy antidemokratikus és reakciós rendszert döntött meg, de a forradalom győzelmét követően klasszikus európai demokratikus rendszert kell kiépíteniük.

Ez a kifogás rendkívül elvont. Mindenekelőtt nem vet számot azzal, hogy a régi Jugoszláviában nem volt demokrácia, nem azért, mert a jugoszláv burzsoázia egyszerűen *nem akarta*, hanem, mert *nem tudta* bevezetni, tehát mert ezt nem engedték meg a rendkívül kiélezett belső ellentétek. A jugoszláv burzsoázia demokráciaellenessége tehát az ország anyagi és politikai viszonyainak a kifejeződése volt.

A háború előtti Jugoszlávia társadalmi, gazdasági és politikai szerkezete

A háború előtti Jugoszlávia Európa egyik legelmaradottabb országa volt. Összlakosságának alig körülbelül 10 százaléka volt foglalkoztatva az iparban, a bányászatban és az építőiparban, míg a lakosság mintegy 75 százaléka falun élt és viszonylag elmaradott földműveléssel foglalkozott.

Bár Jugoszlávia vízienergia-tartalékait illetően körülbelül 66 milliárd kilowattórával Európában a második helyen állt, azonnal Norvégia után, az áramtermelés 1938-ban lakosonként mindössze 70 kilowattórát tett ki. Az európai átlag akkor körülbelül 350 kilowattóra volt, nem beszélve a fejlett nyugat-európai országokról, ahol 350—830 között mozgott vagy Norvégiát, ahol — ha jól tudom — körülbelül 3300 kilowattóra volt.

A vasgyártás 15 kilót tett ki lakosonként, míg a nyugati országokban 120 és 340 kiló között alakult. A villamosipar termelése 59-ed része volt az európai átlagnak. A gépgyártás és a fémfeldolgozó ipar 11-szer volt kisebb az osztráknál, 12,5-szerl az olasznál, 19-szer a belgánál, 33-szor a franciánál és 50-szer a svédnél.

Jugoszlávia koksz-, nafta-, gépkocsi-, transzformátor-, traktor, rotációs papírszükségletét 100 százalékban behozatalból fedezte. Mindehhez hozzátehetjük, hogy Jugoszlávia soknemzetiségű ország, egyes vidékei között nagy a különbség a gazdasági fejlettség terén. Az országot ez a társadalmi, gazdasági és politikai rétegeződés akadályozta, hogy a régi osztályoktók vezetve haladjon a gazdasági fejlődés útján. Egyre nagyobb gazdasági függőségbe került és mind nagyobb lett viszonylagos lemaradása a fejlett országokhoz képest. Így azután állandóan növekedett a kizsákmányolás is. A rendszer egyre jobban korhadt, az ellentétek kiéleződtek, a politikai rendszer pedig egyre reakciósabb és demokrácia-ellenesebb lett. Csak egy szocialista irányvételű forradalmi mozgalom térithette az országot az elmaradottságból való felszabadulásért folyó sikeres harc új útjára. Ezért is került sor forradalomra, s ezért győzött a forradalom. A szocialista irányvétel tehát nemcsak a belső társadalmi ellentétek túlhaladása, hanem az elmaradottság leküzdésének az egyetlen útja is volt.

Azonban ezek az anyagi és politikai tényezők — bár megváltozott módon — tovább hatottak és hatnak bizonyos mértékben társadalmunk fejlődésére a forradalmat követően is. Bár a forradalom megváltoztatta a hatalom jellegét és felszabadította a haladó társadalmi anyagi és politikai erőket, nem változtathatta meg automatikusan az országban uralkodó anyagi viszonyokat, tehát nem számolta fel a belőlük fakadó ellentéteket. Nyilvánvaló, hogy ha akár csak elvileg is elhatároznánk, hogy a szocialista forradalom hagyományos polgári demokratikus rendszert állítson fel, amilyet maga a burzsoázia sem volt képes felállítani, éppen mert a kiélezett belső társadalmi ellentétek ezt lehetetlenné tették, akkor az csak teljes sikertelenséggel végződhetne. Ez elkerülhetetlenül polgárháborúba, a restaurációra törekvő osztályok reakciós despotizmusának a karmai közé, vagy pedig, ami valószínűbb, államkapitalista bürokratizmusba sodorná az országot.

A forradalom mint a közvetlen demokrácia kiindulópontja

A forradalom tehát csak az új demokratikus formák, a politikai monopóliumnak az elhalásában megnyilvánuló közvetlen demokrácia kiindulópontja lehetett, mert egyébként le kellett volna mondania önnön tartalmáról. *Amikor forradalom van, akkor csak az lehet a fejlődés kiindulópontja. Politikailag teljesen lehetetlen visszatérni valamilyen régi, forradalom előtti formához, hisz ezáltal a forradalom megszűnne szocialista forradalom lenni.* A forradalom az anyagi viszonyok változásának kezdete, és csak ezeknek a viszonyoknak az átalakulási folyamata jelölheti ki az új gazdasági bázisnak, a termelőeszközök társadalmasításának megfelelő új demokratikus formák fejlődésének keretét és ütemét. Szocialista demokráciánk irányvétele tehát nem vonhatta magával a forradalmi, tévesen „egypártrendszerűnek" nevezett rendszernek az osztályjellegű, többpártrendszeren alapuló polgári rendszerré alakítását, hanem a közvetlen demokrácia egy olyan mechanizmusának a kifejlesztésére irányult, amely idővel megszünteti a politikai monopólium szükségletét, legyen az akár egy-, akár többpártrendszerű.

De mi nem bonyolódunk elvont elméletekbe, és nem kívánjuk olyan formákkal terhelni a társadalmat, amelyeket nem képes elviselni. Ezért körülményeink között minden demokratikus szocialista politika kiindulópontja a szocialista gazdaság bázisának és ezáltal a szocialista politikai erőknek az erősítése, azaz a munkásosztály gazdasági erejének a fokozása és a termelőerők fejlesztésére gyakorolt közvetlen hatásának az erősítése, végül pedig gazdaság- és társadalomigazgatás szerepének az erősítése. Emellett rendszeres munkát kell kifejteni a szocialista társadalmi tudat és a szocialista demokratikus hagyomány fejlesztése érdekében, melyek nélkül lehetetlen elképzelni a közvetlen demokrácia intézményeinek megfelelő működését. Ennek a tudatnak az iskolája elsősorban a gyakorlat lesz, de egészen téves lenne a folyamat egészét egyértelműen átengedni az ösztönösségnek. Erre a kérdésre azonban még visszatérek.

Legfontosabb feladatunk az iparosítás, a szocialista gazdaság alapjának erősítése

A forradalmat követően tehát először is az ország iparosításának nehéz feladatához láttunk hozzá. Az iparosítás nem dogmatikus fix idea számunkra, mint ahogyan időnként egyes nyugati kritikusok a szemünkre vetik. Ellenkezőleg, a szocializmus építésének a problémájához nekünk — még ha teljesen elvonatkoztattuk volna is országunk konkrét nemzetközi politikai helyzetét — egy rendkívül reális álláspontból kellett kiindulnunk: a szocialista erők például csak úgy őrizhetik meg vívmányaikat — nemcsak az ellenforradalommal, hanem a bürokratizmussal szemben is —, ha képesek mind szabadabb társadalmi viszonyokat terem-

teni, amit csak úgy érhetnek el, ha képesek az ország egész gazdasági fejlődésének a fellendítésére. Más szóval, ha nem lesznek afféle szocialista gazdasági oázisok a falvak és a városok fejletlen törpebirtokos elemeinek a tengerében, hanem domináns elemekké válnak, amelyek a saját gazdasági hatásukkal szorítják ki az elmaradt gazdasági viszonyokat, nem pedig állami erővel. *Hozzá kellett látnunk tehát a társadalmi erők anyagi viszonyainak a szocializmus javára való megváltoztatásához.* Ha ezt nem tettük volna meg, akkor a viszonylag gyenge szocialista erők gazdasági hatalma többnyire az államapparátus kezében marad, s ez elkerülhetetlenül a bürokrata törekvések erősödéséhez vezetett volna.

Ma már elmondhatjuk, hogy hazánkban a szocializmus anyagi alapjának a megteremtését tekintve jelentős eredményeket értünk el, amelyek döntően kihatnak egész további politikai fejlődésünkre. Nincs szándékomban adatokat halmozni, de érzékeltetni szeretném erőfeszítéseinket.

A JNSZK jóvátételi Bizottságának a becslései szerint a háború 36,5 százalékos anyagi kárt okozott a berendezések és épületek összértékében. Érthető, hogy népeinknek és minden egyénnek hatalmas erőfeszítéseket kellett tenniük a lerombolt ország újjáépítéséért. Ezt pedig közvetlenül a háború utáni években elértük és így leraktuk a népgazdaság alapját. A nemzetközi helyzet azonban lelassította ezt a fejlődést. Nem ismeretlen tény, hogy Jugoszlávia más országokhoz képest viszonylag a legtöbbet fordított a honvédelemre. Így 1949-ben a nemzetközi jövedelem 10,2 százalékát, 1950-ben 12,3 százalékát, 1951-ben 14.5 százalékát, 1952-ben 21,5 százalékát, 1953-ban pedig 17,2 százalékát fordítottuk honvédelmi célokra. Ma még mindig ez utóbbi százalékaránynál tartunk. De mindezek és a többi nehézség ellenére 1939-hez képest megkétszereztük az acél- és a hengerelt vasgyártást, az áramtermelést és a gépgyártást pedig megháromszoroztuk stb. A mi fiatal iparunk manapság egész sor olyan terméket kezd gyártani, amit a régi Jugoszláviában egyáltalán nem állítottak elő. Ez mindenképpen kihatással volt a külfölddel folyó árucsere szerkezetére.

*

Túlzás nélkül megállapítható, hogy Jugoszlávia a háború után jelentős lépést tett a fejlett országok gazdaságának megközelítésére.

Természetesen ezek az erőfeszítések megfelelő politikai formát igényeltek. A gazdasági elmaradottság hazánk szocialista erőire tetézett terhet rótt; a kapitalista múlt erői, bár a forradalomban elvesztették hatalmukat, még mindig erősek és képesek voltak adott helyzetben nagy károkat okozni a szocializmus politikai biztonságának. Másrészt hazánk gazdaságának kiépítése fegyelmet, jelentős politikai központosítást és adminisztratív gazdaságirányítást igényelt, szükségessé tette az államapparátus megerősítését, ami a bürokratizmus forrásává válhatott volna. A forradalom azonban önmaga teremtette meg az első nyomás kiküszö-

bölésének eszközét. A bürokratizmus elleni frontot azonban a forradalmat követő időszakban kellett kialakítani. Elvileg le kellett tisztáznunk néhány kérdést, elsősorban az államnak és az államapparátusnak a társadalmasított termelőeszközök alapján fejlődő társadalmi életben betöltött szerepével kapcsolatban.

Mint ismeretes, Sztálin egyik alapvető feltevése szerint a szocialista fejlődés legfontosabb mozgatóereje az államnak és társadalmi szerepének az állandó erősítése. Gyakorlati szempontból ez a feltevés csak két esetben játszhat pozitív szerepet: először olyan körülmények között, amikor a munkásmozgalom a hagyományos polgári demokrácia mechanizmusa útján társadalmi pozícióra tesz szert, másodszor pedig a közvetlen forradalomban, amikor a munkásmozgalom az államgépezet segítségével erőszakosan lerombolja a régi társadalmi viszonyokat. Ha azonban ez a feltevés általános elvvé válik — nem a szocialista viszonyok szabad fejlődéséhez szükséges *politikai és gazdasági feltételek,* hanem *maguknak a szocialista viszonyoknak a kiépítési feltételévé* — akkor ez az államapparátus abszolút hatalmához vezet, azaz az állam megszűnik a szocialista erők fegyvere lenni, eluralkodik felettük, társadalom feletti erő és a bürokratizmus gazdasági bázisa lesz.

Az államelhalás folyamata

Ezzel szemben mi arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a forradalom során nem csak az egyik államapparátusnak kell felváltani a másikat, hanem ezzel egyidőben el kell indítania az államnak mint hatalmi eszköznek az elhalási folyamatát. Ez természetesen nem lehet a jogi helyzet gépies megváltoztatási folyamata, hanem csak az anyagi erők és a társadalmi viszonyok fejlődésének szerves eredménye. *Csak amikor a kapitalista viszonyokhoz való visszatérés ugyanolyan lehetetlen és abszurd lesz, mint például amennyire abszurd lenne manapság visszatérni a feudalizmushoz, csak akkor lesz a szocializmus mint társadalmi viszony, olyan erős és megdönthetetlen, hogy az osztályellentétek többé nem jutnak kifejezésre, tehát nem lesz többé szüksége az államra.* Ezek szerint amilyen mértékben erősödik a szocialista viszonyok anyagi ereje és gazdasági hatalma, olyan mértékben válik feleslegessé az állam szerepe a gazdasági és politikai életben, jobban mondva olyan mértékben alakul át szervező mechanizmussá, amely nem az erőn, hanem a közérdeknek megfelelő társadalmi rendhez való önkéntes alkalmazkodáson és közös társadalmi érdeken alapul.

Mindez azt jelenti, hogy a „munkásosztály nevében" működő központosított államapparátus nem lehet a szocialista viszonyok építésének tévedhetetlen tényezője, megszemélyesített szocialista tudata vagy legfontosabb mozgatója. Ezek a szocialista viszonyok csak *a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök körülményei között* dolgozó, alkotó, gon-

dolkodó és építő emberek tudatos és ösztönös gazdasági, társadalmi és egyéb tevékenységének és gyakorlatának az eredményei lehetnek; az olyan emberekéi, akik ezt a tevékenységet *új viszonyok közé ágyazzák,* és akik ilyen körülmények között a gazdasági és társadalmi érdekek hatására természetszerűleg szocialista tevékenységet fejtenek ki. Csak ebből a gyakorlatból lehet kifejleszteni a szocializmus elméletét is. Ilyen értelemben — ahogyan Marx is mondja — a tudatos szocialista tevékenység elválaszthatatlan része a szocializmus fejlődésének:

„Egy társadalom, még ha nyomára jött is mozgása természeti törvényének — és e mű végső célja a modern társadalom gazdasági mozgástörvényének feltárása —, természetes fejlődési fázisokat sem át nem ugorhat, sem rendeletileg el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheit a szülési fájdalmakat."

A demokratikus önigazgatás elve minden téren

Véleményünk szerint ennek az objektív folyamatnak meg kell, hogy feleljen a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök alapján fejlődő demokrácia szervezeti mechanizmusa. Úgy véljük, hogy ezeknek a feladatoknak az ellátására csak a közvetlen demokráciának egy olyan gépezete alkalmas, amely maximálisan biztosítja a dolgozók demokratikus önigazgatását a termelés és a társadalmi élet egyéb területének az alapvető igazgatási szervei útján. Ilyen szereppel bírnak munkástanácsaink, szövetkezeteink, községeink, vertikálisan összekapcsolt gazdasági közösségeink és önálló társadalomigazgatási szerveink a közoktatás, a kultúra, az egészségügy és a társadalmi szolgálatok más területén. Ezeknek a formáknak és társadalmi tevékenységeknek az érvényesítése egyben az új demokratikus mechanizmus fokozatos bevezetésének módja is, amely az új társadalmi és gazdasági bázisból nő ki szervesen, és végső soron az államnak mint hatalmi és erőszak-szervezetnek az elhalási formája. Más szóval a társadalmasított termelőeszközök körülményei között a társadalomigazgatás olyan demokratikus szervezeti mechanizmusát kellett kialakítani, amely lehetővé teszi a dolgozó tömegek közvetlen, mindennapi érvényesülését és nem valamiféle politikai párt útján teszi lehetővé ezt. A társadalmi önigazgatás szerveiben közvetlenül részvevő lakosság közvetlenül dönt arról, hogy ki képviselje a magasabb szervekben. Minden más út bürokratizmushoz és a szocialista jellegű egyéni alkotói kezdeményezések korlátozásához vezet. Ilyen körülmények között a szocializmus tudatos harcosainak legfontosabb küzdőterét nem a szűkebb értelemben vett államigazgatás képezi, hanem azok az önigazgatási társadalmi szervek, amelyekbe a dolgozó tömegek küldik küldötteiket. Az államigazgatásnak ugyanis az önigazgatási társadalmi szervezetek alárendelt apparátusává kell válnia, a szocializmus öntudatos harcosainak pedig küzdeniük kell a tömegek körében, hogy a megfelelő demokratikus szervek-

ben hozott határozatok összhangban legyenek a szocializmus és a szocialista elemek továbbfejlődésének szükségleteivel. Hazánkban ezek a szocialista tevékenység alapelvei.

A forradalom győzelmét követően az első és döntő gyakorlati lépés ebben az irányban a Kommunista Szövetség és aktivistái tevékenysége súlypontjának az áthelyezése volt. Azt tűztük ki célul, hogy a kommunisták és a szocializmus összes tudatos harcosa ne az államigazgatási apparátusban betöltött szerep, hanem mindenekelőtt a tömegek szocialista tudatának a felemeléséért folytatott állandó harc újján küzdjenek a szocializmus kiépítéséért. Fejlődésünk során a feladattal kapcsolatos második lépés a gazdasági és a politikai rendszer fokozatos decentralizációja, amely a dolgozóknak a termelés és a községek legalacsonyabb szintű önigazgatási szervei és az államapparátus feletti ellenőrzésével lehetőséget teremt a legteljesebb önigazgatásra. Mind az egyik, mind a másik irányban már messzire jutottunk és jelentős eredményeket értünk el.

III. A SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA RENDSZERE JUGOSZLÁVIÁBAN

Szeretném röviden ismertetni, miként valósítottuk meg a gyakorlatban az eddigiekben taglalt elveket. Az előttünk álló első kérdés az volt, hogy miként tegyük lehetővé a szocialista gazdasági erők szabad vándorlását, azaz hogyan biztosítsuk a társadalmi termelőeszközökkel dolgozók számára munkájuk, kezdeményezéseik szabadságát, mind a maximális munkatermelékenység elérését, mind a termelőerők továbbfejlődését illetően, miközben tevékenységük során megoldást nyernek személyes érdekű gazdasági kérdéseik is. Ezeket a kérdéseket — megfelelő szervezési rendszer keretében — elsősorban a *munkástanácsok* oldják meg.

Minden vállalatunk munkája önálló, csak az általános előírások és a társadalom gazdasági terve korlátozza őket. A tiszta jövedelmet — a termelési költségek leszámításával, beleértve a fizetési alapot is — társadalminak tekintjük, azaz egyben kollektívnek és individuálisnak is, aminek elosztásában a szövetségi törvény és terv előírásai szerint az állam, a község, a vállalat, valamint a vállalat munkásai és alkalmazottai vesznek részt. A vállalati bevétel egy részét fizetéspótlékként osztják fel a munkások és a hivatalnokok között a munkájuknak megfelelően, más részét pedig a vállalat szabadon rendelkezésre álló alapjaiba helyezik, azaz beruházásokba, ésszerűsítésekre, szociális szükségletekre, lakásépítésre és egyéb hasonló célokra fordítják, amiről a munkástanács dönt. Ebben a keretben a vállalat szabadon folytatja tevékenységét, semmilyen igazgatási szerv nem határozza meg politikáját, részt vesz a piaci szabadversenyben, önállóan fejlődik és önállóan működik együtt más vállalatokkal.

A vállalatokat a dolgozói közösségek igazgatják a munkástanács és az

igazgató bizottság útján. A dolgozói közösségek a munkástanácsot egy évre választják. Mivel az egyéves mandátumidőszak túl rövid, ezért a közeljövőben két évre kellene hosszabbítani azzal, hogy évente mindig csak a munkástanács felét választanák meg. A választások titkosak. A munkástanács jelöltjeit vagy a szakszervezeti alapszervezet, vagy a munkások és tisztviselők egy csoportja javasolja, melynek létszáma legalább a munkaközösség egytizede, ha a vállalatnak ötszáznál kevesebb dolgozója van. Az ötszáznál több munkást és tisztviselőt foglalkoztató vállalatokban a javaslatot tevő csoport létszáma nem lehet kisebb mint a megválasztásra kerülő munkástanács. A harmincnál kevesebb munkást és tisztviselőt foglalkoztató vállalatokban az egész munkaközösség képezi a munkástanácsot.

A munkástanácsok igazgató bizottságot választanak, amely végrehajtja a tanácsülések között a munkástanács határozatait és folyó vállalatigazgatási ügyekkel foglalkozik. Senki sem lehet egy évnél hosszabb időn át igazgató bizottsági tag.

Az igazgató kinevezésére pályázatot írnak ki, és a jelöltek közül egy vegyesbizottság választ, melynek egyharmadát a munkástanács képviselői képezik, a többit pedig a szakmai egyesületek stb. képviselői, akiket a népbizottság, illetve a nagyobb vagy speciális vállalatok esetében a köztársasági vagy szövetségi kormány jelöl. Tehát nálunk az államapparátusban nincsenek semmilyen állami adminisztratív igazgatóságok, amelyeknek alá lennének rendelve egyes vállalatok vagy munkástanácsok. A vállalatok szabadon betársulhatnak az ipari és egyéb gazdasági kamarákba a munkajellegű együttműködés vagy a termelésfejlesztés érdekében, s ugyanebből a célból különböző közös gazdasági és műszaki szolgálatokat és ehhez hasonló szervezeteket hozhatnak létre.

A vállalat gazdaságpolitikáját a munkástanács irányítja, gyakorlati kivitelezői pedig az igazgató és a vállalat szakaktívája. Az igazgató és a szakaktíva előjogaiba a munkástanács nem avatkozhat be közvetlenül. Így például a munkástanács határozatot hoz valamilyen árucikk gyártásáról, az igazgató pedig a műszaki káderrel önállóan megszervezi a termelési folyamatot és beosztja a munkásokat. A munkástanács ilyen esetben nem változtathatja meg határozatát. Természetesen az igazgató is tehet javaslatokat a vállalat gazdaságpolitikájával kapcsolatosan, valamint a munkástanács, illetve az igazgató bizottság is megjegyzéseket tehet és sugalmazhat bizonyos dolgokat a munkaszervezéssel kapcsolatban. Ha az igazgató javaslatai gazdaságilag igazoltak, akkor általában a munkástanácson fogadják el őket, de az igazgatónak is számot kell vetnie a munkástanács termelésszervezési nézeteivel. Amennyiben a munkástanács nem akarja elfogadni az igazgató javaslatát, az beterjesztheti a községi népbizottság elé. A gyakorlatban ritkán fordul elő, hogy az igazgató községi támogatást igényel. Ha a munkástanács vagy az igazgató bizottság döntései ellentétben állnak az előírásokkal, akkor az igazgató köteles arra rámutatni, s amennyiben azok továbbra is kitartanak döntésük

mellett, akkor köteles értesíteni a községi népbizottságot, mert egyébként személyesen felel a következményekért. Másrészt a munkástanács is kérheti az igazgatónak hivatalból való felmentését, ha úgy tartja hogy nem felel meg, és új igazgató kinevezésére írhat ki pályázatot. A végső döntést azonban az a községi népbizottság hozza meg, amelynek területéhez a vállalat tartozik, azzal hogy döntését — akár kedvező, akár kedvezőtlen — köteles megindokolni.

A szabad piac következtében a vállalatok versengenek egymás között, természetesen a társadalmi terv és az egyes társadalomszabályozó intézkedések által megszabott keretekben. A termék minősége és az alacsony ár döntő jelentőségű a piaci siker szempontjából. A jobb minőségért és a kedvezőbb piaci árakért folyó verseny, valamint az egész munkaszerzet, sőt az egész község anyagi helyzetének a piaci sikertől való bizonyos mérvű függősége serkentőbben hat a termelés minőségére az adminisztratív ellenőrzésnél.

Fizetési rendszer

Éppen ezért a korábbiakban kizárólag a központi hatalmi szervek döntésétől függő fizetési rendszert fokozatosan decentralizáltuk és az 1955. évi tervvel teljes egészében a vállalatok és a kommunák viszonyára bíztuk. Az 1955-ben hatályba lépett előírások szerint a fizetéseket tarifa szabályozza. A szabályzat javaslatát (tervezetét) a vállalat igazgató bizottsága dolgozza ki és terjeszti a munkaközösség elé véleményezésre. Ezt követően a vállalat munkástanácsa, a szakszervezet és a népbizottság (a kommuna) adja hozzájárulását a tervezethez. Ha mindannyian megegyeznek, akkor a szabályzat hatályba lép, ha pedig nem, akkor a vitát egy szakszervezeti, kommunában működő és köztársasági végrehajtó tanácsi elnöktől képviselőből álló döntőbizottság elé terjesztik. Minden kommunának érdeke, hogy a fizetések ne emelkedjenek bizonyos átlag fölé, mert a fizetések túlzott emelése közvetlenül csökkenti a kommuna alapjait. Ezzel szemben a munkástanácsoktól is támogatott egyéni dolgozói érdek nem engedi meg, hogy a fizetések meghatározott szint alá süllyedjenek. Eddigi tapasztalataink szerint ezt az ellentmondást szabály szerint majdnem mindig a munkástanács és a kommuna közötti megegyezéssel oldják fel a szakszervezet együttműködésével, hisz a kölcsönös érdekek annyira összefonódnak, hogy az egyéni és közösségi érdek közötti ellentmondást éppen így a legkönnyebb megoldani. A döntőbizottság közvetítésére csak kivételes esetekben kerül sor. A munkástanács és a kommuna ugyanazoknak a dolgozóknak a szervei, azzal a különbséggel, hogy a kommunában egyéni érdekük szembesül közös érdekeikkel. Ezért szabály szerint megegyezésre kell, hogy sor kerüljön. A munkásoknak nem érdekük, hogy gazdaságilag indokolatlan követelésekkel kárt okozzanak vállalatuknak (amelynek eredményes tevékenységétől függ egyéni anyagi helyzetük) vagy a kommunának, amitől a mindannyiuk számára

közös életszínvonal függ. Éppen ezért egészen minimális állami beavatkozásra van szükség ezen a területen. A dolgozóknak ugyanis, akik a munkástanács és a kommuna által sorsukat a saját kezükben tartják, nem érdekük sztrájkhoz vagy ehhez hasonló eszközhöz folyamodni. Mindent összegezve, a dolgozók érdekeltek a munkatermelékenység fokozásában, hisz a munka eredménye szerint fizetik őket, emellett pedig érdekeltek a vállalat sikerében is, mert részt vesznek tiszta jövedelmének alakításában: akár közvetlenül — azaz ebből kapják a fizetési pótlékot —, akár közvetetten — oly módon, hogy a jövedelmet a vállalat gazdaságossá tételére, lakásépítésre, egészségügyi intézményre, közoktatásra és lakóhelyi környezetük, azaz a kommuna ellátásának a fokozására fordítják. Tehát nemcsak a munka, hanem a vállalati és kommunális igazgatásba való tevékeny bekapcsolódás gazdasági serkentése is rendkívül kifejezett. A munkástanács demokratikus szervezete és a piaci szabad verseny lehetővé teszi a munkaszervezeteknek, hogy az anyagi lehetőségeikhez mérten minél jobb eredményért küzdjenek. Egész eddigi tapasztalatunk azt bizonyítja, hogy vállalataink és munkaszervezeteink képesek sikeresen megoldani a termelés társadalmi igazgatásának ezen feladatait.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az örökölt elmaradottság és fejletlenség nem okoz nagy gondot ezen viszonyok kialakításában. Nehézségeink felszámolása végett nagy erőfeszítéseket kell tennünk a munkásosztály általános gazdasági és szakismereteinek gyarapításáért. Erre annál is inkább szükség van, mert az ipar gyors fejlődése következtében nagyszámú munkás érkezik faluról, elmaradott körülmények közül. A munkásság egész sor előadás, tanfolyam, iskola és egyéb képzési forma útján gyarapítja ismereteit és készül fel nap mint nap a jobb és eredményesebb gazdaságirányításra. Különösen jó iskola a közvetlen vállalatirányítási gyakorlat, amelyben a munkástanácsok és az igazgatóbizottságok több ezer tagja halad át.

A szakszervezet megváltozott szerepe

Az új körülmények között a szakszervezet szerepének is meg kellett változnia. Amint megkezdték működésüket a vállalati munkástanácsok és a kommunákban a termelők tanácsai, a szakszervezetek lassan elveszítették korábbi szerepüket, ami a munkásosztály egészének a közvetlen gazdasági érdekvédelmére irányult, a munkásellenőrzés tényezőjeként a termelésben, vagy pedig a munkások kezdeményezésének a hordozójaként a társadalmi termelésben. A munkások bizalommal fordultak a munkástanácsokhoz és a termelők tanácsaihoz, mert azok kifejezték személyes és közösségi érdekeiket, mert azok éppen ezekben az ügyekben *döntöttek*. A munkásság egészével szemben most nem találjuk a munkaadó személyében rejtező kapitalistát vagy a központosított államhatal-

mat, amelyek intézkedéseivel szemben védeniük kellene alapvető érdeküket. Maguk döntenek a termelésről, határoznak az elosztásról, természetesen a gazdasági terv és az általános társadalmi előírások értelmében, ugyanis ezek gondoskodnak a rendszer egységéről, a gazdasági fejlődés irányításáról és más közös társadalmi érdekről, amelyekről a szövetségi és a köztársasági képviselőház dönt. Ezekben a népképviselőházakban szintén jelen vannak a termelők tanácsai mint a többi (politikai) képviselettel az összes gazdasági és társadalmi kérdésben egyenrangú fél. A termelők tanácsát a vállalatokban, műhelyekben és falvakban dolgozó közvetlen termelők alakítják meg. Így már érthető, hogy ebben a rendszerben a szakszervezetek *mint a munkásosztály gazdasági harcának eszköze* miért váltak a munkásság számára feleslegessé.

Azonban még mindig jelentős társadalmi szerepet töltenek be. Fejlődési gyakorlatuk a mi körülményeink között azt mutatja, hogy szerepük sokoldalú feladatokban nyilvánul meg. Először is, a szakszervezetnek továbbra is van bizonyos védőszerepe. A kommunával együtt egyeztetik össze álláspontjukat a tarifaszabályzat tételeiről, s ezáltal a szabályzat bizonyos értelemben kollektív szerződés jellegű. A tarifaszabályzat meghozatalában ily módon részvevő ágazati szakszervezetek biztosítják az ugyanazon munkáért járó alapfizetések egységes szintjét. A szabályzat alkalmazása során gondoskodnak az egyének vállalati szervekkel vagy más helyi tényezőkkel szembeni jogvédelméről is. Küzdelmet folytatnak a munkavédelem fokozásáért, a dolgozók megfelelő egészségügyi és egyéb védelméről. Másodszor a szakszervezetek ugyanakkor a dolgozók közvetlen gazdasági érdekeinek a munkaszervezet érdekeivel való összeegyeztetéséhez is hozzájárulnak; küzdenek a dolgozók anyagi és egyéb jogainak biztosításáért, szembeszállnak egyes munkaközösségek lehetséges egoista törekvéseivel, amelyek károkat okozhatnak más közösségeknek. Harmadszor a szakszervezeteknek segíteniük kell a munkásságot, hogy minél jobban felkészüljön az önigazgatási szervekben vállalt feladatainak az ellátására mind a termelésben, mind a kommunában, hogy minél jobban tudatában legyen saját jogainak és szerepének, valamint hogy minél tevékenyebben fejleszthesse kezdeményezéseit a termelésben. Ezért különös gondot fordítanak a munkások gazdasági, szakmai és egyéb képzésére, valamint kulturális felemelésére. Negyedszer a szakszervezeteknek gondoskodniuk kell a munkások és a tisztviselők hétköznapi szükségleteiről, pihenéséről és szórakozásáról is. Étkezdék, szociális létesítmények, nyaralók, gyógyintézetek, üdülők, testnevelési intézmények stb. megszervezését kezdeményezik és szorgalmazzák.

Ez bizonyítja, hogy a szakszervezet szerepe továbbra is rendkívül jelentős, de lényegében véve a munkásosztály és a gazdasági harcos szervezetéből egyre jobban átfejlődik a munkások és a hivatalok társadalmi szükségleteinek egy részét szolgáló szervezetté. Ilyen értelemben valójában a közvetlen termelők önigazgatási rendszerének sajátos szolgálatává alakulnak át.

Ilyen a termelés, a szállítás, a kereskedelem és általában a gazdaság területén működő elemi demokratikus szervezetek szerepéről és szervezetéről alkotott, felszínesen bemutatott kép. Ez a rendszer két feltételezésre épül. Az első, hogy semmilyen központi vezetőség, bármennyire bölcs is, nem képes egészében egyedül irányítani a gazdasági és társadalmi fejlődést, és hogy semmilyen gazdasági terv, bármennyire is jó, nem helyettesítheti és fejezheti ki teljes egészében az anyagi változások objektív törvényszerűségeit. Az ilyen törekvések törvényszerűen bürokratikus despotizmusba torkollnak. Véleményünk szerint ezen a téren a központilag megszervezett tudatos szocialista tevékenység elsődleges feladata szabad fejlődést biztosítani a szocialista gazdasági erőknek és viszonyoknak, valamint olyan tervszerű irányítószerepet tölteni be, amely lehetővé teszi a társadalom alkotóerejének a teljes kihasználását. Másszóval a tudatos szocialista tevékenység reális és közvetlen célja nem a társadalmi fejlődés anyagi ösztönösségének a megszüntetése vagy helyettesítése, hanem az irányítása, hogy ebben az ösztönösségben éppen a szocialista fejlődés tényezőit szabadítsa fel. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági tervnek a termelőeszközök társadalmi tulajdonára alapozva kell összeegyeztetnie és irányítania az egyéni munkakezdeményezést, de nem utasítási eszközként, és nem olyan eszközként, amely a közvetlen termelőt bármiféle egyéni gazdasági kezdeményezés lehetősége nélküli állami bérmunkássá változtatja, hanem mindenekelőtt olyan eszközként, amely az anyagi feltételekkel összhangban biztosítja a gazdasági fejlődés részarányosságát, és ezáltal megakadályozza a termelésben és a gazdasági viszonyokban jelentkező zavart és anarchiát. Természetesen a terv az általános gazdasági fejlődést a legkedvezőbb össztársadalmi effektus irányába tereli.

A másik feltevés az, hogy az egyének maximális erőfeszítése és kezdeményezőkészsége nem is annyira az utasításoktól, az ellenőrzéstől és a végrehajtás felülvizsgálásától függ — bár ezek az eszközök a fejlődés meghatározott szakaszában vagy a munka meghatározott területén fontos szerepet játszanak —, hanem inkább a dolgozó és a szabadon alkotó ember gazdasági és társadalmi, kulturális és erkölcsi érdekeitől. Ennek az érdeknek kell a szocialista fejlődés legfőbb serkentőjévé válni — nem pedig a monopóliumhoz és az emberek feletti hatalomhoz vezető bürokratikus központnak —, ennek kell társadalmi mozgatóerőként a szocializmusra váltania a magánjellegű kapitalista kezdeményezést. A hagyományos kapitalista magántulajdon a termelőerők fejlődésében az emberi kezdeményezést többnyire a tulajdonos, a kapitalista számára tette lehetővé, míg a termelőeszközök társadalmi tulajdona lehetővé teszi, hogy a kezdeményezés — azzal a feltétellel, ha kialakult a termelők megfelelő önigazgatási rendszere — minden dolgozó ember életelemévé váljon.

Az egyéni és a társadalmi érdek szocialista összeegyeztetési módja

Egy ilyen alapvető feltételezéssel, az új politikai rendszer legfontosabb problémájával kapcsolatban vetődik fel a kérdés: Hogyan lehet összeegyeztetni a dolgozó egyéni érdekét és a közösségi érdeket a termelőeszközök társadalmi tulajdonának rendszerében? A kérdésre adott választól függ a következő kérdésre adott válasz is: Milyeneknek kell lenniük a szocializmusba vezető átmeneti időszak demokratikus politikai formáinak?

Mi nem vagyunk fantaszták és nem tulajdonítunk az ember társadalmi tudatának jobb tulajdonságokat mint ami meghatározott anyagi körülmények között lehetséges. Az emberek gyakran többet várnak el a társadalomtól, mint amennyit az gazdasági erőihez mérten nyújthat a számukra. A bürokratikus despotizmus rendszerében az ilyen törekvésekre politikai nyomással, fokozott központosítással, szankciókkal válaszolnak, ami szükségszerűen az ellentétek kiéleződéséhez vezet a termelőeszközöket birtokló állam és a munkásság között, amely gazdasági érdekeiért ösztönösen, elementárisan, tudatosan és öntudatlanul küzd mindazokkal az eszközökkel, amelyek megmaradnak a számára — kezdve az öntudatlan passzív ellenállástól és a rosszul végzett munkától egészen az aktív ellenállás különböző formájáig.

Az ilyen nyomás elleni küzdelem szocialista eszközének, azaz az egyéni és a közösségi érdek közötti ellentmondások szocialista feloldásának egészen másmilyennek kell lennie. Ezt az ellentmondást rendszerint csak úgy oldhatjuk meg, ha a dolgozót olyan helyzetbe juttatjuk, hogy teljesen ellenőrizhesse a termelési viszonyokat és az egyén anyagi helyzetére gyakorolt gazdasági következményeit, valamint hogy egyenjogúan és közvetlenül dönthessen az említett viszonyokból származó lényeges kérdésekről. Csak ilyen körülmények között küzd majd tudatosan és közvetlenül a termelési viszonyok útján saját anyagi érdekeiért, nem pedig az államra gyakorolt ösztönös nyomással. Ez lesz szocialista társadalmi tudatának, különösen az egyéni és a közösségi társadalmi érdek egységéről és kölcsönös összefüggéséről kialakult tudatának az iskolája.

Ezért számunkra *a termelők önigazgatásának az elve képezi a demokratikus szociálpolitika és mindennemű szocialista demokratizmus kiindulópontját.* Amelyik forradalom nem nyit kaputt az ilyen fejlődés előtt, az előbb-utóbb az államkapitalizmusba és a bürokratikus despotizmusba torkollik.

Ezek szerint a szocialista demokráciához az alábbiakra van szükség:

1. A termelődolgozónak *szervezeti* szempontból olyan helyzetben kell lennie, hogy befolyásolhassa a döntéshozó társadalmi szerveket, ill., hogy a demokratizmus szerkezete megfeleljen ennek a társadalmi szükségletnek.

2. A termelődolgozónak *erkölcsileg és anyagilag,* azaz *tudatát, anyagi és egyéb érdekét illetően* olyan helyzetben kell lennie, hogy egyidőben

közösségi, társadalmi érdekektől feltételezett hatást gyakorolhasson. Más szóval megfelelő betekintést kell nyernie a dologba, hogy a reális lehetőségek teljes átérzésével, azaz a társadalom iránti teljes felelősségérzettel hozhassa meg határozatait.

A szocializmus útját választó társadalom egész szervezeti rendszerét és demokratikus módszereit ezekhez a feladatokhoz kell alkalmazni. Társadalmi rendszerünkben ezt a szerepet mindenekelőtt a kommuna mint ennek a szervezetnek a bázisa tölti be.

A központi társadalmi szervek szerepéről

Természetesen emellett biztosítani kell, hogy a termelődolgozó valódi értelemben vett és közvetlen befolyást gyakorolhasson a központi társadalmi és állami szerveknek a többletmunka illetve a nemzeti jövedelem elosztására vonatkozó döntéseire. Ilyen értelemben a központi szervek fontos feladatot látnak el; irányítják és összehangolják az egész gazdasági fejlődést. Itt mindenekelőtt a nemzeti jövedelemnek a társadalmi közösség különböző alapjaiba való elosztásáról és a rendszer elvi egységének a biztosításáról van szó, valamint előírásokat hoznak a társadalmi terv megvalósítására stb.

A hagyományos európai demokrácia rendszerének ezt a szerepet — amennyiben a magántulajdonon alapuló rendszerben egyáltalán állami szerepként létezik — a parlament végzi. De ezentúl a parlamentre hárulnak mindazok a szabályozó feladatok is, amelyeket nálunk a kommuna végez, így egészében véve az említett demokráciában a központi szervek társadalmi szerepköre összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a mi demokratikus rendszerünk központi szerveiben. A hagyományos európai demokrácia szervezeti mechanizmusa természetesen a kapitalizmus társadalmi helyzetéhez, szerepéhez és szerkezetéhez van méretezve. Már a termelőeszközök magántulajdonának a rendszerével és az állami centralizmussal lehetetlenné teszi a dolgozó számára a gazdasági és társadalmi viszonyokba való közvetlen betekintést és teljesen a pártjától teszi függővé. A párt nélkül az ember többnyire semmit sem jelent, a párt útján a társadalomigazgatásra gyakorolt hatása viszont korlátozott — még a legliberálisabb körülmények között is —, mert közvetett és esetenkénti.

Ezáltal nincs szándékomban azt állítani, hogy a szocialistáknak a polgári demokrácia politikai intézményét gépiesen el kell vetniük. Ellenkezőleg a lehetőségekhez képest viszonylag nagy teret ad a termelőerők fejlődésének és a kapitalista társadalom haladó társadalmi áramlatai érvényesülésének. A társadalom ennek keretében teheti meg a szocialista viszonyokig vezető fejlődési szakaszt.

Amit itt el szeretnék mondani, az egészen más. A szocializmus számára a polgári demokrácia nem lehet semmiféle eszmény, hanem a legjobb esetben is csak kiindulópont, de a szocialista tényezők további erősödé-

sével és fejlődésével meg kell kezdődnie az átalakulásának. A szocialista demokratizmus érvényesítésének döntő lépése kell, hogy legyen a párt politikai monopóliumától az egyes ember közvetlen döntése felé való haladás; mégpedig a társadalomigazgatás olyan demokratikus gépezetébe, amely egyrészt decentralizált, hogy „az *emberek igazgatásának*" az elvét fokozatosan felválthassa a társadalmi élet minden területére kiterjedő önigazgatásoknak az elve, mindenekelőtt a gazdasági életben, másrészt pedig kellőképpen központosított, hogy biztosítsa az ügyek társadalmi *igazgatását*, azaz a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök és a társadalom anyagi erőinek az igazgatását. Csak mindkét folyamat párhuzamos fejlesztésével — nem pedig az embernek a központosított bürokratikus gépezet rabjává tételével — lehet elérni, hogy a dolgok igazgatása megszűnjön *társadalmi viszony* lenni, és hogy fokozatosan a valóban szabad embert szolgáló *társadalmi közszolgálattá* alakuljon.

Mi tehát nem vetjük el a társadalom szerepének központosítását, ahogyan az állami és gazdaságirányítás decentralizálására irányuló politikánkat gyakran bemutatják külföldön. Ellenkezőleg, úgy véljük, hogy a korszerű társadalmi fejlődés meghatározott társadalmi funkciók központosítását nemcsak az egyes országokon belül igényli, hanem az emberiséget mindinkább a nemzetközi együttműködés, az átfogó megoldások felé irányítja. Véleményünk szerint azonban ennek a fejlődésnek a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközökkel dolgozó szabad termelő kell, hogy legyen a kiindulópontja, azaz a termelő önigazgatása, a közérdekből, nem pedig a központosított államgépezet nyomására egyesült emberek önigazgatása. Csak egy ilyen folyamat válhat az erőszak eszközét képező állam elhalási formájává. Magától értetődő, hogy ez a folyamat nem megy végbe máról holnapra, hanem néhány nemzedék feladata.

A kommuna mint a társadalom szociális és gazdasági alapsejtje

Mint már említettem, a szocialista demokrácia rendszerének alapját — a munkástanácsok és a termelők közvetlen önigazgatási szervei mellett — a kommuna képezi, élén a népbizottságokkal. A kommuna eddigi fejlődése során nálunk ezt a szerepet a járások töltötték be, ugyanis a községek túl kicsik ahhoz, hogy eleget tehetnének ennek a feladatnak. 1955-ben hozzáláttunk a községek területi kiterjesztéséhez, hogy meghatározott gazdasági egészet képezzenek. Ezzel párhuzamosan a járások bizonyos jogait is a községekre ruháztuk, míg a megnövekedett új járások néhány kommuna közösségét képezik. A járás feladata meghatározott közös ügyekkel foglalkozni, összeegyeztetni a kommunák fejlődését, segélyt biztosítani az elmaradottaknak és a fejletleneknek stb. Ez a segély nem szociális jellegű, és a helyi költségvetés pénzbeli támogatása sem elsődleges feladata, bár ez is a szerepéhez tartozik. Mindenekelőtt a kom-

munák gazdasági és társadalmi felemelésére, valamint fejlődésére irányul. Hasonlóan jár el a köztársaság a fejletlen járásokkal, illetve a szövetség a fejletlen vidékekkel és köztársaságokkal.

A kommuna nagy társadalmi szerepe is elsősorban a gazdasági fejlődés területén megnyilvánuló önálló tevékenységében, másodsorban pedig a munkástanácsokkal és a termelők egyéb demokratikus önigazgatási szervezetekkel kialakított kapcsolatában nyilvánul meg. A kommuna tehát nemcsak politikai, hanem elsősorban társadalmi-gazdasági szervezet, amelynek működése során az első szerepe fokozatosan gyengül, a második pedig erősödik. Valójában a kommuna útján megy végbe a területén maradó többletmunka általános elosztása. Ily módon közvetlenül érdekeltté válik saját termelőerőinek a fejlesztésében.

Ennek a jellegnek felel meg a népbizottságok szervezeti összetétele, azaz a kommuna és a kommunák közösségét képező járás vezető politikai és társadalmi-gazdasági szerveinek a szerkezete is.

A választók gyűlése

A népbizottsági jelölteket nem a Kommunista Szövetség vagy a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége jelöli, hanem maga a lakosság a választók gyűlésén. A választók gyűlését annak a területi egységnek a választói képezik, amelynek joga van egy bizottsági tagot választania. A gyűléseknek a jelölés sajátos szerepe mellett állandó feladata kapcsolatot tartani fenn a választók és az általuk választott szerv között. Az összes választónak — függetlenül politikai hovatartozásától — joga van részt venni a választók gyűlésének a döntéshozatalában. A választók gyűlését a megjelent választók által a saját közegükből választott elnökség irányítja. Minden megjelent választó egy bizottsági tagot, illetve küldöttet javasolhat. Miután a választók megteszik javaslataikat, az általuk és a saját környezetükből választott jelölőbizottság összeállítja a jelölőlistát és a választók gyűlése elé terjeszti. Csak azokat a személyeket veheti fel a jelölőlistára, amelyeket magán a gyűlésen jelöltek a választók. A jelölőlista megállapításakor minden jelöltre külön szavaznak. Rendszerint az a személy válik jelöltté, akire a választók gyűlésén a megjelentek többsége rászavaz. Amennyiben a gyűlés nem fogadja el a jelölő bizottság listáját teljes egészében, akkor a bizottság elveszíti mandátumát és még ugyanazon a gyűlésen új jelölő bizottságot választanak, a jelölés folyamata pedig megismétlődik. Amennyiben minden törvényes feltételnek eleget tettek, a választási bizottságnak meg kell erősítenie a jelölést. Ezenkívül a választók gyűlése mellett bizonyos számú aláírást összegyűjtő csoportok is állíthatnak jelölteket. A kommuna valamely választási egységében több jelölt is lehet, de nem lehet kevesebb kettőnél.

Az ilyen népbizottsági jelölések során a kommuna már eddig is nagy szerepet játszott az új társadalmi tudat kialakításában. Az emberek itt

nem a párttagságot, hanem a jelölt személyét tartják szem előtt és azokat a közvetlen feladatokat, amelyeket a leendő bizottsági tagnak kell ellátnia az egész lakosság érdekében. Az embereket itt a közös társadalmi érdek egyesíti, nem pedig a párttagság vagy az ideológiai felfogás. Magától értetődő, hogy a Jugoszláv Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége és a Kommunista Szövetség tevékenyen kiveszi részét a választási kampányból, de nincsenek semmilyen előjogaik a jelöltállításban.

Lényegében ugyanilyen elvek alapján választják a köztársasági és szövetségi képviselőház (parlament) képviselőit is. Azonban hozzá kell tennünk, hogy ebben az esetben a jelölési rendszer említett pozitív szerepe kevésbé jut kifejezésre. Ebben az esetben a fejlődésnek kell mindenképpen új megoldáshoz vezetnie, ami jobban megfelel majd a sajátos, a termelés és a kommunák önigazgatásán alapuló demokratikus rendszer továbbfejlődéséből eredő szükségleteknek.

A járási népbizottságok, akárcsak a kommunák közössége, kettős jellegűek, azaz az összes gazdasági vagy társadalmi jellegű kérdésről egyenrangúan döntő járási tanácsból és a termelők tanácsából állnak, a többi kérdésről viszont a járási tanács dönt önállóan.

A termelők tanácsa

Érdemes néhány szót szólni a termelők tanácsának a rendszerünkben betöltött szerepéről. Ezekbe a tanácsokba csak a közvetlen termelőket, azaz a termelőmunkásokat és hivatalnokokat, valamint a földműveseket és kisiparosokat stb. lehet beválasztani. A választásokra a termelők csoportjai szerint kerül sor, titkos szavazással. A járási össztermékben való részvételi aránytól függ, hogy egyes termelőcsoportok hány tagot választhatnak a termelők tanácsába.

Ezeknek a tanácsoknak az a legfontosabb szerepük, hogy demokratikus módon ellensúlyozzák az elmaradt társadalmi viszonyoknak a társadalmi önigazgatás demokratikus szerveire gyakorolt kedvezőtlen hatását és ezáltal jelentősen csökkentsék az állam adminisztratív beavatkozásának szükségességét ezekbe a viszonyokba. Tehát a termelők tanácsának mindenekelőtt abban van manapság jelentős szerepe, hogy — a munkásosztály számszerű alárendeltsége mellett — demokratikus módon biztosítja a munkásosztály vezető szerepét az egész társadalmi rendszerben, ami kizárja annak lehetőségét, hogy a proletárdiktatúra címén különböző bürokratikus törekvések győzedelmeskedjenek éppen a proletariátus és hatalma felett.

A termelők tanácsa ezek szerint nem elengedhetetlen tényezője a szocialista demokráciának. A fejlett országokban — mihelyt a termelőeszközök társadalmi tulajdonba mennek át — a munkásosztály vezető szerepe közvetlenül, a demokratikus szervezési rendszerben jut kifejezésre. Egy olyan viszonylag fejletlen országban azonban, mint a miénk ezt a

szerepet sajátos társadalmi szervek töltik be, amelyek kiegészítik a kommuna és a néphatalom felsőbb szerveinek az egységes és demokratikus rendszerét, amelyben a munkásosztály nem számbelileg jut kifejezésre, hanem tényleges gazdasági és társadalmi szerepével. Ez tehát a mi termelői tanácsaink legfontosabb feladata. Mivel pedig a termelők tanácsainak van a legjobb betekintése a termelési és gazdasági problémákba, így kedvezően befolyásolják a népbizottságok és népképviselőházak minden gazdasággal kapcsolatos gyakorlati kérdését.

Vannak rendszerünknek bírálói is. Egyesek azt állítják, hogy megkülönböztetést teszünk, mert a munkásoknak nagyobb jogaik vannak, mint a lakosság többi részének. Ezek a bírálók többnyire olyan emberek, akik például nem tulajdonítanak semmilyen diszkriminációs tényt annak, hogy a gazdasági szereppel megbízott termelők tanácsainak a szerepét a kapitalizmusban kizárólag a magántulajdonosok töltik be. Természetes a számukra, hogy a kapitalista szinte egyértelműen uralja a gazdaságot, de diszkriminációsnak tartják a termelők tanácsain alapuló rendszerünket, amelyben a munkásosztály és valamennyi dolgozó többletmunkája, illetve a nemzeti jövedelem gyarapításához való hozzájárulása arányában van képviselve a gazdasági kérdések megoldásában. Ha a dologra így tekintünk, akkor nyilvánvaló, hogy szó sem lehet diszkriminációról, hanem ellenkezőleg: itt csak annak a szocialista elvnek a biztosításáról van szó, hogy a többletmunkát létrehozóknak bele kell szólniuk annak elosztásába is.

Ezért ez a rendszer a mai körülmények között teljesen igazolt. A legalkalmasabb védekezési eszköz a bürokratizmus ellen, hisz lehetővé teszi, hogy a munkásosztály éppen mint osztály jusson kifejezésre történelmi vezető szerepében, nem pedig mint bürokratikus gépezet, azaz lehetetlenné teszi az osztály és az állam, illetve az uralkodó párt akaratának a sztálinista azonosítását.

A népbizottságok igazgatási szerveiről

Az igazgatás egyes területeinek élére a népbizottságok tanácsokat állítanak, amelyekbe olyan személyeket választanak, akik szakmai hozzáértésükkel vagy egyéb kvalitásaikkal a legjobban hozzájárulhatnak az igazgatás kedvező működéséhez. Ezek nem fizetett emberek, hanem önkéntesen és díjtalanul dolgozó személyek. Ezek a tanácsok hozzák meg az igazgatás területének legfontosabb határozatait a gazdaságban, a közoktatásban, az egészségügyben, a belpolitikában stb. és ellenőrzést gyakorolnak a tisztviselők felett. A közvetlen végrehajtás a tanácsok titkárainak kezében és a népbizottságok szakmai apparátusában összpontosul.

Amennyiben figyelembe vesszük a kommunák és a járások ismertetett szervezeti rendszerét és széles jogkörét, akkor nyilvánvaló, hogy a lakosságnak a kommuna és az egész társadalmi élet fejlődésére gyakorolt ha-

tása rendkívül nagy a rendszer megszilárdítása során, azonban ezt továbbra is növelni kell. Emellett a kommuna már ezzel a rendszerrel és szerepével a legalkalmasabb formájává válik a közösségi és az egyéni érdek közvetlen összekapcsolásának. Ugyanaz a dolgozó, aki a gyárban részt vesz a fizetéssel és a szociális helyzettel kapcsolatos döntésekben, a kommuna rendszerében részt vesz a saját közösségének a társadalmi szükségleteivel, a kommuna jövedelmének a termelőerők továbbfejlesztésével, a közoktatás és egészségügy pénzelésével kapcsolatos döntésekben. Mindezek a gondok legalább annyira érintik az egyént, mint a saját keresete. Az egyéni fogyasztási alap gazdaságilag indokolatlan növelése mindig az életszínvonal más területén eszközölt anyagi befektetések csökkenését idézi elő és lelassítja a termelőerők fejlődését. Ezen a kommuna rendszerében mindenkinek el kell gondolkodnia. A kommunának ez a közösségi érdeke, a legfontosabb eszköz az egyéni jövedelmek növelésére irányuló indokolatlan nyomás visszatartására, ami egyébként megkárosíthatná a társadalmi önigazgatás egész rendszerét.

A kommuna tehát olyan döntő tényező és szervezési forma, melynek útján a szocialista erők fokozatosan birtokukba vehetik mindazt, ami a szó szoros értelmében „állami", azaz az államnak mint osztályuralomnak a szerepét. Általa a polgári osztály vagy a tisztviselő-apparátus privilégiumát képező gazdasági szerep egyre inkább áttevődik a közvetlen termelőkre, azok önigazgatási szerveire, a munkástanácsokra, a kommunákra és az önálló, vertikális kapcsolatban álló társulásaikra. Így a kommuna olyan politikai gépezetté válik, amely arra törekszik, hogy a belső ellentétekkel telített és azok alapján fejlődő osztálytársadalmi rendszert az átalakulási folyamatok megnyitásával a termelők közösségévé alakítsa — amiről Marx is beszélt —, ami a termelők közös érdekén alapul, jobban mondva az egyéni és a közösségi érdek ellentmondásának a tudatos megoldásán.

Társadalmi önigazgatás a gazdaságon kívüli ágazatokban

Az ismertetett problémakörrel párhuzamosan kellett megoldani a társadalomigazgatás kérdését a gazdaságon kívüli ágazatokban is, azaz a közoktatásban, a kultúrában, az egészségügyben stb. Elvileg itt is azt az irányvonalat fogadtuk el, hogy az állami beavatkozást minimálisra csökkentsük, a rendszer súlypontját pedig megfelelő önigazgatási rendszer kialakítására helyezzük. Egyetemeinken, iskoláinkban, tudományos, kulturális és hasonló intézményeinkben stb. hozzáláttak azon kollektív igazgatási szerveknek a létrehozásához, amelyek képviselőik egy részét a képviselőházba vagy a népbizottságokba, más részét pedig magukba a társadalmi intézményekbe küldik. Ezek az igazgatási szervek (tanácsok vagy bizottságok) a törvény alapján önállóan hozzák elvi határozataikat, a folyó munka irányítása és a végrehajtás pedig az igazgatóságokra és

az igazgatókra tartozik, azaz az ilyen intézmények szakmai vezetőségére. Ennek alapján a társadalmi élet egyes területein szervezetileg függőlegesen is kialakulnak az önigazgatási szervek.

A decentralizáció és az önigazgatás ilyen rendszerében fontos kérdés, hogy miként lehet biztosítani mindazoknak a társadalmi funkcióknak az egységes rendszerét és megvalósítását, amelyek csak közösségi jellegűek lehetnek. A decentralizáció felé haladás nem azt jelenti — mint már említettem is —, hogy az emberiségnek manapság valami elzárt, lokális közösségekben kell élnie. A kommunák nem öncélúak, hanem egy meghatározott társadalmi szerepet töltenek be, amely közvetlenebbül érinti az egyének érdekeit. A többi közös társadalmi szerep mindenekelőtt a szövetségre és a köztársaságokra tartozik.

A köztársasági és szövetségi hatalmi szervek szervezetei és eszközei

Emellett el kell mondanunk, hogy a kommuna nem az „emberek igazgatásának" szerve, ami lényegében véve az állam. Rendkívül kevés „állami" jelleget tartalmaz. A társadalmasított termelőeszközökkel dolgozó emberek szervezeti formája, akik egyéni és közösségi érdekeikkel összhangban vesznek részt az *igazgatásban.* De az állam szerepe továbbra is megmarad, mindaddig, amíg azok az objektív körülmények igénylik, amelyekben hazánk dolgozói élnek. Az állam szerepét mindenekelőtt a köztársaságok és a szövetség töltik be.

A szövetség és a köztársaságok legfontosabb eszközei e törvények és előírások, amelyek nagy vonalakban meghatározzák az önigazgatási szervek mozgási keretét, valamint a társadalom gazdasági tervét, ami a termelés és a gazdaság egészét tekintve összehangolja a különálló közösségek és szervek tevékenységét, megfelelő arányosságot biztosít a gazdasági fejlődésben és tevékenységével befolyásolja a termelőerők fejlődését. A köztársaságok és a szövetség vezető szervei a képviselőházak, amelyek a népbizottságok mintájára szintén két részből állnak. A képviselőházak szakosított bizottságok útján fejtik ki tevékenységüket, a végrehajtás pedig a végrehajtó tanácsok kezében összpontosul. A végrehajtó tanácsok szerepe hasonló a kormányéhoz, illetve a hagyományos demokratikus rendszerek minisztertanácsáéhoz, azzal a különbséggel, hogy a tanács nem tárcánként oszlik meg, hanem kollektív szerv, amely elvi határozatokat hoz és ellenőrzi az igazgatást, a közvetlen végrehajtás és ellenőrzés pedig az államtitkárok kezében van, akik közvetlenül a végrehajtó tanácsnak tartoznak felelősséggel. A közoktatás, egészségügy és szociálpolitika területén az államtitkárok szerepét a köztársaságokban kollektív szervként működő tanácsok végzik, amelyekbe a megfelelő közoktatási, szociális és egyéb szervek javaslatára a képviselőház nevez ki tagokat. Ezek útján szintén az a törekvés fejeződik ki, hogy a központ-

tosított társadalmi funkciókat minél fokozottabban és közvetlenebbül befolyásolja a lakosság.

Sajnos, ezen a téren az új formák lassabban fejlődnek, mint a vállalatban, kommunában és járásban. Ez érthető, hisz forradalmunk még mindig a fennmaradásáért küzd, így pillanatnyi nehézségek akadályozzák és fékezik időnként előrehaladását. Szocialista tevékenységünk azonban ennek ellenére is figyelemre méltó eredményeket ért el.

Emellett itt nem lehet átugorni a fejlődési szakaszokat. Csak a kommunák és a többi önigazgatási szerv további fejlődése gyakorolhat majd ellenkező hatást az egész államgépezet továbbfejlődésére.

A vertikális kapcsolatban álló önigazgatási rendszerek mint a közvetlen demokrácia harmadik alapelemei

A központi társadalmi funkciók szervezeti formáinak a továbbfejlődése során fontos szerepet játszanak majd a társadalmi tevékenység egyes területeinek a függőleges kapcsolatban álló autonóm rendszerei. Itt olyan formákra gondolok, amelyek a vállalatok, intézmények, kommunák, a lakosság társulásával jönnek létre, hogy közös gondjaikat megoldják. Ilyen szervezetek a gazdasági kamarák, gazdasági társulások, a társadalombiztosító intézetek, szakmai társulások stb. Az állami szervek által jelenleg gyakorolt központi funkciók jó része ezekre a szervezetekre száll majd át és a társadalmi önigazgatás elve ezek útján érvényesül a közös feladatkör területén. Tehát a kommunák és a vertikális kapcsolatban álló önigazgatási szervezetek fejlődése olyan folyamat, amely megváltoztatja a központi állami szervek arculatát és létrehozási módját. Mindenesetre korai még jóslatokba bocsátkozni.

Politikai és gazdasági rendszerünk fejlődésének ezek az előfeltételei. Ténylegesen lehetővé teszik minden egyénnek az igazgatásban való közvetlen részvételét, a vélemények harcát, az egyéni kezdeményezéseket és a szocialista erők nagy mozgásszabadságát, de ugyanakkor szocialista demokráciánk egységes rendszere képes egységesen védekezni a szocialistaellenes erők támadásai ellen. Ezért kiváló lehetőségeket teremt a politikai monopólium különböző formáinak fokozatos elhalási folyamatához. Ebben van a lényeges különbség a hagyományos polgári és a közvetlen szocialista demokrácia között. Az első *az állam megnyilvánulási formája,* a második pedig *az állam elhalásáé.* Természetesen az állam átalakulási és elhalási folyamata nemcsak a rendszertől függ, hanem a termelőerők fejlettségi fokától, a társadalmi tudattól, a nemzetközi feltételektől stb. Mindenesetre kétségtelen, hogy olyan szervezeti formákat találtunk, amelyekben a termelőerők vagy a szocialista társadalmi tudat fejlődésének minden lépése egyúttal lépést jelent a demokratizmus és a szocialista viszonyok előrehaladásában is.

Körülményeink között a szocializmus csak ily módon válhat a dolgo-

zók többségének tudatos és önkéntes erőfeszítésévé, és csak ennek a folyamatnak az útján növekedhet belső politikai ereje, ami feleslegessé teszi majd az állami beavatkozást és felgyorsítja a szabadabb, demokratikus formák fejlődését. Ez fordítva is érvényes, a szocialista demokratizmus olyan mértékben válik szabadabbá, amilyen mértékben a társadalmi önigazgatás iskolájában nevelkedő emberek képessé válnak tudatosabban összeegyeztetni az egyéni és a közösségi érdekeket.

A Kommunista Szövetségnek és a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének szerepe

Nézeteink szerint a szocialista demokrácia semmiképpen sem jelenti a társadalmi fejlődés átengedését az ösztönösségnek és véletlennek. A társadalmi élet ösztönössége és tudatossága ugyanannak a folyamatnak a két különböző oldala. Ha nem válik dominánssá a haladó szocialista világ, akkor — a jelenlegi körülmények között — a konzervatív és reakciós törekvések győzedelmeskednek. A dolgozóknak közvetlen célokat kell kitűzniük és harcolniuk kell azok eléréséért. Erőfeszítéseik annál eredményesebbek lesznek, minél jobban összhangban lesznek tudatos törekvéseik a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeivel.

Manapság hazánkban ugyanilyen okoknál fogva van szükség a szocializmusért folyó harc elkerülhetetlenül szükséges szervezeteire: a *Kommunista Szövetségre* vagy a *Dolgozó Nép Szocialista Szövetségére*. Olyan szervezett társadalmi tudatot képeznek, amelyek nélkül elképzelhetetlen a szocializmusból a kapitalizmusba való átmenet. A polgári demokrácia állandósult rendszerében ezt a szerepet a munkáspártoknak és a szocialista mozgalmaknak az állami politikai befolyásért folyó küzdelme tölti be. Hazánkban, amely túl van már a forradalmon, a forradalom hordozóivá lett szervezett szocialista mozgalmak csak a forradalom hagyományainak a megvédésével, a szocializmus erőinek állandó politikai erősítésével biztosíthatják ezt az átmeneti fejlődést, vagy kapitulálnak a belső és külső reakciók és bürokratizmus nyomására, ami visszaveti a társadalmi fejlődést. Az ilyen mozgalmak erejének és szerepének a gyengítésére irányuló minden törekvésnek, mielőtt betöltené történelmi szerepét — különösen egy fejletlen társadalmi és gazdasági szerkezetű országban —, elkerülhetetlenül az összes belső ellentét kiéleződésével, ha pedig megvalósul, akkor a szocializmus és a szocialista demokrácia felszámolásával vagy lényeges elgyengítésével kell végződnie.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség nem politikai párt. A munkásmozgalom politikai eszköze és nem párt a szó szoros értelmében. Valójában egységes ideológiájú emberekről van szó, akik Marx tudományos felfedezéseinek és általában a tudományos szocializmus későbbi fejlődésének az elveire alapozzák társadalmi, politikai, szociális és gazdasági tevékenységüket, de nem törekszenek az államgépezet monopolizálására,

hanem a dolgozó tömegek és önigazgatási szerveik szocialista elveinek a megvalósításáért harcolnak.

A Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége nem afféle pártszervezet, amely az állami és pártirányítás előjogát viszi át a néptömegekről a politikai csúcsszervekre. Ellenkezőleg: azért jött létre, hogy ne legyen szükség ilyen előjogokra és a társadalomigazgatás szerepét közvetlenül a tömegek tölthessék be. A DNSZSZ nem régi típusú központosított politikai párt, hanem széles össznépi parlament, amelyben minden szocialista irányvételű törekvés kifejezésre juthat, amelyben a vélemények nyílt harca folyik a társadalmi fejlődés és a dolgozók égető kérdéseiről és amely lényeges hatást gyakorol a vállalatok, a kommunák és a központi társadalmi, valamint állami szervek önigazgatási szerveinek határozataira. Emellett a DNSZSZ éppen ezzel a szerepével gyakorol hatást a tömegek szocialista tudatának fejlődésére, az embereknek a szocialista társadalmi önigazgatásra való politikai, eszmei és szakmai felkészítésére és ezáltal folyamatosan erősíti az egész társadalmi életre gyakorolt tudatos szocialista hatást. Az ilyen szervezetek nem hordják magukban a bürokratizmus erősítésének veszélyét. A bürokratikus jelenségek forrása ugyanis nem az ilyen szervezetek létezésébe, hanem társadalmi helyzetükben rejlik, abban, hogy azonosulnak a korlátlan hatalmú központosított államapparátussal. Ha azonban a közvetlen demokrácia és az önigazgatás rendszeréhez igazodnak, azaz mindenekelőtt a tömegek, nem pedig az adminisztratív gépezet útján fejtik ki tevékenységüket, akkor tevékenyen ki kell venni részüket a bürokratizmus elleni harcból és a szocialista demokratizmus fejlődéséért folyó tudatos tevékenység hordozóivá kell válniuk.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a Kommunista Szövetségnek, illetve a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének a viszonylagos politikai kivételezettsége hazánk szocialista fejlődésének tartós követelménye, illetve hogy politikai rendszerünk a politikai pártok létrehozására irányuló törekvések tartós betiltására irányul. Ellenkezőleg, a kapitalizmushoz való visszatérést gyakorlatilag lehetetlenné teszi a szocialista gazdasági viszonyok szilárdsága és ez kétségkívül az emberek politikai tevékenységének az adminisztratív korlátozásának fokozatos megszűnését idézi elő. Elméletileg nem tartom kizártnak azt sem, hogy ilyen körülmények között bizonyos időpontban a hagyományos polgári demokrácia pártjaihoz hasonló politikai társulásokra irányuló törekvések jelentkezzenek, azaz olyan törekvések, amelyek manapság is léteznek hazánk szocialistaellenes köreiben. De szintúgy meg vagyok győződve, hogy ezek csak az elmaradott politikai tudat megnyilvánulásai lehetnek, a fennmaradás legkisebb esélye nélkül. A közvetlen demokrácia és a társadalmi önigazgatás rendszerének fejlődése szükségtelenné teszi a politikai életnek ezeket a formáit. A vélemények harca közvetlenné válik — mint ahogyan már manapság is társadalmunk önigazgatási szerveiben fejlődik —, az emberek a gyakorlati problémák megoldásáért és a folyó társadalmi feladatok

teljesítéséért szervezkednek, és nem zárkóznak el a politikai pártok megállapodott és merev formái mögé, amelyek kizárólag az osztályharc időszakának felelnek meg, amikor osztályérdek, nem pedig az időszerű társadalmi problémák szerint szerveződtek.

Idővel emiatt változik majd meg a Kommunista Szövetségnek és minden olyan politikai szervezetnek a szerepe, melynek a szocializmusért folyó eszmei és politikai harc a célja. A kapitalista kizsákmányoláshoz való visszatérés teljes képtelenségén alapuló tömegtudat és a szocialista viszonyok szilárdsága olyan helyzetet hoz létre, amelyben a szocialista viszonyok mindennapi gyakorlattá válnak, a szocializmusért folyó eszmei küzdelem pedig ugyanolyan felesleges lesz, mint amilyen az volt például Angliában a XIX. században a kapitalizmusért a feudalizmus ellen folyó harc téves eszméje, amikor már a kapitalizmus a társadalmi életet egészen áthatotta. Ezáltal feleslegessé válik, illetve alapvetően megváltozik minden olyan politikai szervezetnek a jellege, amelynek az eredeti törekvése a szocializmusért folyó harc volt.

A gyakorlat és a kilátások

Hazánkban azonban, amely éppen csak hozzálátott az elmaradottságból való kiemelkedéshez, ennek a feladatnak még közel sem tettünk eleget. Nem vagyunk fantaszták, hogy vágyainkat az objektív valósággal azonosítsuk, nem vagyunk olyan emberek, akik nem látják mindezeknek a folyamatoknak a kölcsönös kapcsolatát és társadalmunk anyagi erőinek a fejlődését. Mindennapi gyakorlatunkat teljesen az anyagi lehetőségeink határozzák meg, és ez azt jelenti, hogy szocialista demokratizmusunk említett irányba való fejlődésének az üteme anyagilag meghatározott. Ezek szerint a továbbfejlődést illetően nincsenek olyan illúzióink, hogy társadalmunknak át kell ugornia a kötelező fejlődési szakaszokat. A kitűzött célok kategórikusan megkövetelik a tudatos szocialista erőktől, hogy mozgósítsák és szervezzék meg mindazokat a politikai és anyagi tényezőket, amelyek szocialista fejlődésünk jelenlegi szintjén is a fejlődés hordozóivá válhatnak. Ezt a szerepet még mind a munkásosztály politikai szervezetének, mind államának el kell játszania. Erről a szerepről való lemondás a forradalomról és a szocializmusról való lemondással azonos. Áttekintésemben nem tértem ki a szocialista építésünk során felmerülő nehézségekre, hiányosságokra és balsikerekre. Ez a tény nem a bíráló szemlélet hiányára vall, sem pedig arra a törekvésre, hogy szebbnek mutassam be a dolgokat, mint amilyenek a valóságban. Magától értetődő, hogy a mi fejlődésünkben is különféle törekvések vannak, amelyek gyakran kedvezőtlen hatásúak és fékezik a fejlődést. Erre is ki lehetne téreni. Tény azonban, hogy ezek csak átmeneti jelenségek, amelyek időnként fékezőleg, visszahúzóan hathatnak, de kevésbé lényegesek. Lényeges viszont, hogy Jugoszláviában az objektív viszonyok és a tár-

sadalmi önigazgatás rendszere mellett olyan szubjektív szocialista erők is léteznek, amelyek a szocialista fejlődés hordozóivá válhatnak. Lényeges, hogy világos-e az egész politikai rendszer fejlődési iránya, lényeges, hogy a vezető politikai erők serkentik-e vagy fékezik ezeket a folyamatokat, lényeges, hogy a mindennapi politikai és gazdasági megmozdulások eredményei közelebb visznek-e bennünket célunkhoz vagy sem. A tudatos szocialista tevékenységhez világos és közvetlen célokra, távlatokra van szükség, hogy ne vesszünk el prakticizmusban, ami — a mi körülményeink között — elkerülhetetlenül bürokratizmusba torkollik.

Kétségtelen, hogy belső fejlődésünk elemzése — amit megkíséreltem ebben az összegző áttekintésben felvázolni — kedvező választ ad mindezekre a kérdésekre. Ezért is időztem el belső fejlődésünk tartós törekvéseinél, nem pedig az átmeneti jellegű dolgoknál.

Ez a társadalmi életünk gondjairól és törekvéseiről készült vázlat világosan mutatja, hogy noha még mindig a tartalom és a forma változásánál és összeegyeztetésénél tartunk, a fejlődés iránya már világos. Az a „gazdasági demokrácia", amiről olyan sok szó esett és esik a szocialista mozgalomban mint a hagyományos polgári politikai demokráciából a szocializmusba való átmenet tényezőjéről, nálunk már kezd valóra válni és láthatók az első eredményei. Ez szocialista demokratizmusunk kiindulópontja. A forradalom megakadályozza a közvetett demokráciájú polgári többpártrendszerre való visszatérést, mert a forradalom nem tűr osztályjellegű kompromisszumokat a hatalmi rendszerben. Ugyanakkor utat nyitott a szocializmus közvetlen demokráciája felé, amelyben minden egyén megtalálhatja helyét, ha elfogadja és felfogja a rendszer szocialista lényegét. Mint már említettem, ennek a közvetlen szocialista demokráciának alapvető formája a termelők önigazgatása, a termelők tanácsa, a kommuna, a társadalomigazgatás formái, az önigazgatási társulás. Amint ezek a tényezők életre kelnek és hatást fejtenek ki, azonnal elkezdődik az egész politikai rendszernek a nekik megfelelő átalakítása. Véleményünk szerint éppen ebben rejlik a demokratikus formák jelentősége. *Ezáltal hazánk belső társadalmi továbbfejlődésének a kulcsává váltak. Megerősíteni és továbbfejleszteni őket annyit jelent, mint biztosítani társadalmunknak a szocializmus és a szocialista demokratizmus irányába való zavartalan továbbfejlődését.* Minden más út visszatérítene bennünket.

Az általunk elért eredményeket — mint általános szocialista tapasztalatokat — más szocialista mozgalmak is hasznosíthatják, bár azzal is tisztában vagyunk, hogy a nálunk kifejlődött szocialista és demokratikus viszonyok nem alkalmazhatók mindenütt és mindenkire. Aki a szocializmusért és a szocialista demokratizmusért küzd, az nem kerülheti meg a mi tapasztalatainkat.

Fordította *Garai László*

Jegyzetek

* Előadás 1954. október 8-án Oslóban, a Norvég Munkáspárt aktívája előtt. A szöveg változatlan, kivéve az ország 1939—1954 közötti anyagi fejlődését szemléltető rövidebb bekezdést.

[1] 1954-re vonatkozik

[2] Marx Károly: A tőke, Előszó az első kiadáshoz, I. kötet, Szikra kiadás, Budapest, 1948., 12. oldal